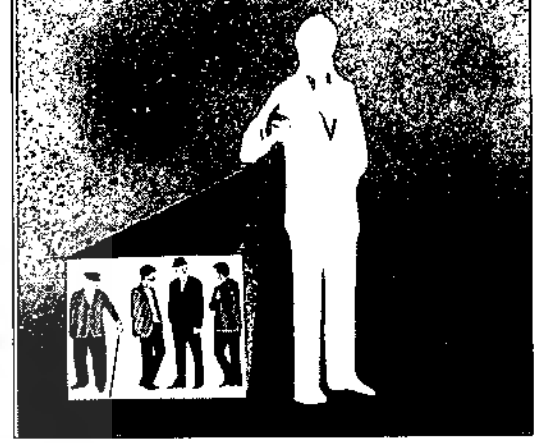

دکتر عبدالهادی حائری

تاریخ جنبشها و تکاپوهای فراماسونگری در کشورهای اسلامی

■ تاریخ جنبشها و تکاپوهای فراماسونگری در

کشورهای اسلامی.
عبدالهادی حائری.
ناشر: آستان قدس رضوی،
مؤسسه چاپ و انتشارات، مشهد،
۱۳۶۸، ۲۵۱ ص.

● محسن جعفری مذهب

نگاهی به کتاب تاریخ جنبشها و تکاپوهای فراماسونگری در کشورهای اسلامی اثر مرحوم دکتر عبدالهادی حائری

فراماسونری سازمانی است، بالطبع اسرارآمیز، و بدیهی است که تاریخ نویسی هر جریان رازآلودی، خالی از عیب و نقص، و نیز خالی از مشکلات نیست. در کشور ما، تحقیق و تالیف درباره فراماسونری (بدون در نظر گرفتن: هدف، روش، نظرگاه محقق، و نتیجه تحقیق) در وهله اول مورد سؤال است. متأسفانه گروههایی که با اهداف سیاسی به دنبال تاریخ می‌روند اولین ایجادکنندگان سؤال درباره تحقیقات فراماسونری هستند.

اگر بپذیریم که روش آکادمیک تحقیق تاریخی سه مرحله دارد: ۱- جمع‌آوری اسناد خام ۲- تحلیل اسناد ۳- قضاوت (که نگارنده در وجوب قضاوت در تحقیق تاریخی، فراوان شک دارد)، و بپذیریم که روش عده‌ای دیگر برعکس این است. یعنی اول قضاوت می‌کنند و بعد قضاوت خود را تحلیل می‌کنند و سرآخر اگر وقتی و حوصله‌ای (و شاید انصافی) داشتند به اسناد هم سری می‌زنند و به آنها استناد می‌کنند، وارد شدن در یک تحقیق صرفاً تاریخی، و مواجه شدن با گروه دوم (که اتفاقاً کم هم بی‌نفوذ نیستند) کاملاً شجاعانه و شاید جسورانه باشد. و مرحوم دکتر عبدالهادی حائری چنین بود. از میان مورخین تاریخ فراماسونری ایران (اگر از حامد الگار بگذریم که ایرانی نیست) دکتر حائری مورخ دانشگاهی بود و این وجه تمایز او با دیگران است.

او در نوشته‌های گوناگون خود، اشارات فراوانی به فراماسونری و فراماسون‌های ایرانی داشت اما به طور خاص دو تالیف درباره فراماسونری دارد:

- ۱- مقاله «فراموشخانه» در دائره‌المعارف اسلام^۱ چاپ لیدن.
  - ۲- کتاب تاریخ جنبشها و تکاپوهای فراماسونگری در کشورهای اسلامی.^۲
- نگارنده در این نوشته ابتدا «اهداف و انگیزه‌ها و روش و منابع کار» دکتر حائری را بررسی می‌کند و سپس به موارد خاصی از گزارشها و تحلیلها و قضاوت‌های او می‌پردازد. تذکر این نکته لازم است که نگارنده فقط متعرض نوشته‌های او درباره فراماسونری در هند و ایران و عضویت سیدجمال‌الدین اسدآبادی در فراماسونری مصر (که ارتباط به ایران دارند) می‌گردد و از داخل شدن به تاریخ فراماسونری در کشورهای دیگر اسلامی می‌پرهیزد.

دکتر حائری در کتاب نخستین رویارویی‌های اندیشه‌گران ایران با دو رویه تمدن بورژوازی غرب^۳ هدف از تحقیق درباره فراماسونری را، یاری رساندن به بحث «دو رویه تمدن بورژوازی غرب» می‌داند: «بگناه سخن از دو رویه تمدن بورژوازی غرب، بدست دادن آگاهی‌هایی پیرامون انجمن‌های فراماسونری بایسته می‌نماید.»^۴

اما در کتاب فراماسونگری هدف خود را واضح‌تر می‌نماید: «پژوهش پیرامون ویژگی‌ها و دگرگونی‌های تاریخی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی جهان اسلام، به‌ویژه آن چه با روند رویدادهای دو سده واپسین و دشواری‌های مربوط به دو رویه تمدن بورژوازی غرب در پیوند است.»^۵ «خواست ما نشان دادن نقش فراماسونگری در دگرگونی‌های اجتماعی و سیاسی است.»^۶

و در همان کتاب انگیزه دیگری را بیان می‌دارد: «تا آنجا که ما آگاهی داریم، تاکنون کتابی استوار بر پایه‌های پژوهشگری پیرامون همه جهان اسلام حتی به زبان‌های عربی، فرانسه یا انگلیسی نیز هنوز رخ‌نموده است. از این روی، ما بر سرانیم که در این پژوهش، پس از نگاهی کوتاه بر انگیزه پدید آمدن این نهاد اسرارآمیز و برخی از نقش‌های تاریخی آن در کشورهای غربی،

پژوهش پیرامون
ویژگی‌ها و
دگرگونی‌های تاریخی،
سیاسی، اجتماعی و
اقتصادی جهان اسلام،
به‌ویژه آن چه با روند
رویدادهای دو سده
واپسین و دشواری‌های
مربوط به دو رویه تمدن
بورژوازی غرب در پیوند
است.

نگاهی به کتاب تاریخ جنبشها و تکاپوهای فراماسونگری در کشورهای اسلامی
مرحوم دکتر عبدالهادی حائری

دکتر حائری:
من انگیزه سیاسی
نداشتم و نمی خواستم
یک نکته ای را از جنبه
سیاسی به اثبات برسانم
و پیامی بدهم بلکه صرفا
به خاطر این که مسائل
فراماسونگری به
شیوه ای که تحول پیدا
کرده در کشورهای
مختلف اسلامی در هیچ
زبانی که من با آن
آشنائی دارم به صورت
یک کتاب مدون در
نیامده است

پیرامون تاریخ فراماسونگری در ایران، ترکیه، کشورهای عربی، هندوستان و اندونزی سخنی چند به میان آریم و می کوشیم تکاپوهای فراماسونگری را در پیوند با روند رویدادها و دگرگونی ها و اوضاع اجتماعی و سیاسی کشورهای یاد شده، مورد بررسی و نقد قرار دهیم.^۶

و در جای دیگر می گوید:

«من انگیزه سیاسی نداشتم و نمی خواستم یک نکته ای را از جنبه سیاسی به اثبات برسانم و پیامی بدهم بلکه صرفا به خاطر این که مسائل فراماسونگری به شیوه ای که تحول پیدا کرده در کشورهای مختلف اسلامی در هیچ زبانی که من با آن آشنائی دارم به صورت یک کتاب مدون در نیامده است...»^۷

تا آنجا که نگارنده آگاه است، تحقیق دکتر حائری درباره فراماسونری، تحقیقی عمیق و خودخواسته نبود و فقط به خاطر یاری رساندن به دیگر تحقیقاتش روی بدین تحقیق آورد. و شاید اگر قصد تحقیقی جدی در این مورد را داشت انتشار کتاب فراماسونگری را به تاخیر می انداخت. شاید که بیماری صعب العلاجش که موجب درگذشت زود هنگامش شد، دلیل انتشار زود هنگام آن کتاب شد. هر چه بود به نفع تاریخ جدید کشورمان بود. و چه آسیب هایی که از رهگذر امید کمال در تحقیقات، به فرهنگ مکتوب ما وارد شده است. دکتر حائری به دشواری های تاریخ نگاری فراماسونری در جهان اشاره کرده و ظاهرا آنها دشواری مهم را، نبود منابع متقن می شمارد. او نویسندگان تاریخ فراماسونری را به چهار گروه تقسیم می کند:

- ۱- فراماسون ها
- ۲- غیر فراماسون ها
- ۳- فراماسون های سابق
- ۴- پژوهشگران

و سرانجام خود را پژوهشگری در «چارچوب منابع آگاهی دهنده ای که بدان دست یافته» می داند^۸ و وارد گود تحقیق می گردد. در ادبیات فراماسونری ایران، فراماسونری معادل کلمه انگلیسی Freemason به صورت «فرمیسن- فرامیسن- فراماسون- فراماسیون» و تلفظ های فرانسوی «فراماسون و فراماسونر» آمده بود، اما برای کلمه انگلیسی Freemasonry غیر از کلمات معادل «فراماسونری و بنیان آزاد» نیامده بود. دکتر حائری در کتاب تشیع و مشروطیت^۹ لفظ فراماسونری را چند بار آورده^{۱۰} اما در کتاب نخستین رویارویی های^{۱۱}... و سپس در کتاب فراماسونگری از لفظ فراماسونگری^{۱۲} و یک بار از لفظ فراماسونگری^{۱۳} استفاده کرده است. استفاده از این لفظ شاید صحیح ترین معادل کلمه فراماسونری باشد، چه کلمه انگلیسی فریمسنری از سه بخش تشکیل می شود Free-mason-ry که ترجمه صحیح آن «بنای آزادگری» می شود و پسوند ry به عنوان علامت شغل و حرفه و گروه و دسته بکار می رود. آیا استفاده از این معادل (فراماسونگری) نشانه عقیده او به پیشه بودن فراماسونری بود و آیا فراماسونری را نه اندیشه و مرام یا فقط حرفه ای و دکانی می شمرد؟ شاید چنین باشد و شاید هم این نظر فقط کوششی جهت فارسی کردن کلمات خارجی بوده است که بدان علاقه مند بود! دکتر حائری محدودیت پژوهشگر ایرانی را در به دست آوردن اسناد موثق می شناخت^{۱۴} او پیرامون منابع اطلاعات خود درباره ایران نوشت: «از بسیاری از منابع دست یکم مانند سفرنامه ها و یادداشت های خود فراماسونان و یا اسناد نویافته بهره گیری شده است»^{۱۵}

در بهره گیری دکتر حائری از منابع، نگارنده ضعف های زیادی

می بیند که همان گونه که قبلا گفته شد ناشی از عدم جدیت دکتر حائری در این تحقیقات بود. اطلاعات تنوریک او از فراماسونری چندان قوی نبود. منبع اطلاعات عمومی او از فراماسونری مقاله «فراماسونری» در دائرة المعارف بریتانیکا بود^{۱۶} که توسط دو فراماسون هوگان و هاریس نوشته شده بود. مطمئنا دکتر حائری از آن بی اطلاع بود چه مشاغل نویسندگان مقالات دائرة المعارف بریتانیکا در ابتدای جلد اول آن ذکر می گردد که معمولا مورد استفاده خوانندگان قرار نمی گیرد. دکتر حائری از مقاله «فراماسونری» در دائرة المعارف آمریکا که آن هم توسط فراماسونها نوشته می شود استفاده نکرده (یا به آن اشاره نکرده) زیرا در زیر هر مقاله نام مؤلف آورده می شود و مؤلفین حداقل ۵ مقاله فراماسونری در چاپ های گوناگون دائرة المعارف آمریکا (که نگارنده دیده است) فراماسون بوده و پس از نام خود علامت 30 را گذاشته که نشان داشتن درجه سی و سوم فراماسونری^{۱۷} ایشان است.

پی نوشت ها:

۱- Abdul-Hadi Hairi. Faramush - Khana, E; Supp ement, Leiden, 1982, pp-290 ~ 292
 از این پس با عنوان «فراموشخانه».

۲- حائری، عبدالهادی: تاریخ جنبش ها و تکاپوهای فراماسونگری در کشورهای اسلامی، مشهد، ۱۳۶۸؛ از این پس با عنوان «فراماسونگری».

۳- حائری، عبدالهادی: نخستین رویارویی های اندیشه گران ایران با دو رویه تمدن بورژوازی غرب: تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۷؛ پس با عنوان «نخستین رویارویی ها...».

۴- همان، ص ۳۶.

۵- همان، ص ۵.

۶- همان، ص ۱۶.

۷- همان، ص ۱۴.

۸- مصاحبه با کیهان فرهنگی، سال نهم، شماره ۷؛ از این پس با عنوان «مصاحبه».

۹- فراماسونگری، ص ۱۹.

۱۰- همان، ص ۱۹۲۰.

۱۱- حائری، عبدالهادی: تشیع و مشروطیت و نقش ایرانیان مقیم عراق، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۰؛ از این پس با عنوان «تشیع و مشروطیت».

۱۲- همان، صص ۲۳، ۲۷، ۴۰، ۶۵، ۱۲۰.

۱۳- صفحات گوناگون مطابق نمایه آخر کتاب.

۱۴- صفحات گوناگون.

۱۵- همان، ص ۲۹.

۱۶- همان، ص ۹.

۱۷- همان، ص ۱۵.

۱۸- فراماسونگری، ص ۱۸.

۱۹- بالاترین درجه فراماسونری آمریکایی.